

HOE AMSTERDAM OUDTIJDS DE BELANGEN DER MEDISCHE POLITIE BEHARTIGDE.

Toen Ds. W. Sluiter, predikant te Eibergen, in de laatste helft der 17de eeuw in zijn „Buitenleven“ zong:

«Als ik mijn kamerken mag sluyten,
En houden al 't gewoel daer buyten,
En doen mijn eigen werk alleen,
Dan ben ik allerbest te vreen.
Daar hebb' ik al, waer hert en oogen
Sich lieflik mee verlusten mogen;
Daar pronkt mijn allerbest cieraet.
Wat raekt mij, hoe 't'er buyten gaet!

Of daer de straten dan vol drek zijn,
Of daer de poorten maer een hek zijn,
Of voor elk huys een mestvaelt is,
Wat geeft mij dat voor hindernis?
Moet ik somtijds daar over stappen,
Ik weet niet, of op marm're trappen,
Of op een glatgeslepe steen,
Al sachter soude zijn te treen,»

sprak hij daarmede voor zijn' tijd niets ongewoons uit. Weliswaar had de „dichter“ als Schriftgeleerde en die overigens in zijne geschriften toont een zuiver bijbelsch man te zijn, Deut. 23: 12 en 13 zich moeten herinneren („Gij zult ook eene plaats hebben buiten het leger en daarhenen zult gij uitgaan naar buiten. En gij zult een schopje hebben, benevens uw gereedschap; en het zal geschieden, als gij buiten gezeten hebt, dan zult gij daarmede graven, en u omkeeren en bedekken wat van u uitgegaan is“) en tevens aan 2 Koningen 10: 27 moeten denken („zij braken ook het huis van Baäl af en maakten dat tot heimelijke gemakken“), maar 't kwam nu eenmaal zoo in 't rijm van pas en om de eischen der hygiëne bekommerde zich de dominé van dien tijd al even weinig als bijna al zijne tijdgenooten.

Ook de gemeentebesturen (vroedschappen) van dien tijd achtten de openbare gezondheid geenszins een „voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering „ De geschiedboeken van schier iedere Nederlandsche stad toonen dit duidelijk aan en bewijzen klaarlijk, dat op dit gebied ook ten huidigen dage heel wat te leeren valt bij volkeren der grijze oudheid, o. a. bij de oude Romeinen. Het rioolstelsel van Rome toch, dat reeds kort na de stichting dier stad (753 v. C.) werd aangelegd, bewijst dat de technicus, die zulke plannen ontwierp, eerst dacht en daarna deed, en mede, dat de stedelijke regeering van dien tijd, die voor zulke kostbare werken niet terug deinsde, bewust of onbewust de koe bij de horens durfde pakken zonder te vragen (gelijk zoovele gemeentebesturen van onzen tijd) of de „onderneming„ wel zal rendeerden. Men is in onzen tijd zóó gewend geworden van schier alles eene dubbeltjes-kwestie te maken, dat die dubbeltjes-kwestie ook al het vraagstuk der volksgezondheid beheerscht. Hulde brengen wij in dit opzicht aan de praktische mannen der oudheid, die in velerlei opzicht de hygiënische belangen van het volk beter behartigden dan vele gemeentebesturen van den huidigen dag.

Hoewel het spoelstelsel voor ons niets begeerlijks heeft — de lezers van „de Economist„ weten zulks uit ons vroeger schrijven in dit tijdschrift — achten wij het in verband met het onderwerp onzer bespreking niet van belang ontbloot het rioolstelsel van Rome met een enkel woord te omschrijven.

Tal van kleinere kanalen monden uit op twee groote of hoofdkanalen. Deze zijn zoo diep gelegen, dat zij met den bodem onder het gewone niveau van den Tiber liggen, waarmede eene blijvende doorspoeling van het rivierwater gewaarborgd werd, en om te voorkomen dat dit voordeel niet door het nadeel van de terugwerking der stroom zou geschaad worden had men de volgende maatregelen genomen: „. het verval dezer riolen was zoo aanzienlijk, dat de kracht van het geloosde water (en vuil) die van den inwerkenden stroom overtrof, *b.* de monding der riolen stond niet rechthoekig op de rivier, maar zóó dat de stroomrichting der rivier een scherpen hoek maakte met de richting van het afloopende water, *c.* de riolen waren naar de monding heen nauwer, waardoor en de aandrang van den stroom verminderde en de kracht van het

verval toenam, „de riolen hadden, om de kracht van den terugwerkenden stroom te breken, verscheiden krommingen. Om eenigermate een denkbeeld van de grootte van het eene riool (Cloaca Maxima) aan te geven, dient dat de ouden geboekstaafd hebben, dat men er wel met een beladen wagen door kon rijden en Agrippa moet er eens met een boot door zijn gevaren naar den Tiber. Dat het onderhoud van die grootsche werken, die onder toezicht van eene bijzondere commissie (Curatores Cloacarum) stonden, heel wat uitgaven vorderde, bewijst wel het feit, dat daarvoor eene afzonderlijke belasting werd geheven, Cloacarum geheeten. Maar — en dit zeggen wij inzonderheid aan het adres van de spoelstelselmannen — trots de deugdelijke constructie en niettegenstaande al de voorzorgsmaatregelen om vervuiling dezer riolen te voorkomen, bleek den bodem voortdurend met een dikke laag bezonken vuil bedekt.

Wij zeiden dat sommige volkeren der oudheid de belangen der volksgezondheid naarstiger behartigden dan menige vroedschap van eeuwen daarna. Ook Amsterdam levert daarvan een voorbeeld, dat met het oog op en in verband met onze hedendaagsche hygienische toestanden wel der beschouwing waard is, ook al is het waar, dat onder de Nederlandsche steden bezwaarlijk een tweede zal zijn aan te wijzen, die in de jongste 50 jaar meer voor de belangen der volksgezondheid deed dan Amsterdam, waarvan men, gelijk nu nog van 's-Gravenhage, indertijd met alle recht kon zeggen:

Een zwavelige zwalm, een zwamziek zwerk onzwoacht
Met zwijmelzwoele wolk de zwalpend zwarte gracht;
Een zwabbelende splijtzwanzwerm zwelgt, zijgend als het graf,
In zwellensweelde, zwaaiënswee, den zwadderzwang'ren draf.

Reeds bij besluit van 17 September 1481 werd bepaald, dat „niemand, hij zij wijf of man of kint eenigh vuylnisse mag brengen op de vesten of aen de muren van der stede, noch ook syn gevoeg daer aen of daerop mag doen“, terwijl den ouders en vrienden werd bevolen nauwer toe te zien, dat ook hunne kinderen zich hierin niet aan eenige overtreding schuldig maakten. Eene boete van drie pond werd op de overtreding dezer bepaling bedreigd. Het schijnt, dat deze maatregel ge-

trouw nageleefd werd, althans in de eerstvolgende zestig jaren werden geene nieuwe maatregelen tegen het ver- of bevuilen van de muren of vesten door de Regeering noodig geacht.

Al vroeg schijnt men voor de verzameling van het huisvuil op sommige punten der stad bakken te hebben geplaatst, waarin de ingezetenen hunne asch en vuilnis konden brengen, gelijk ten huidigen dage in nog vele plaatsen gebruikelijk is, — een gebruik, dat afkeuring verdiend, omdat *a.* meestal meer vuilnis bij dan in die bakken wordt geworpen en *b.* de lediging dier bakken veelal zeer ongeregeld, niet tijdig en zeer onvoldoende geschiedt. Op 23 Februari 1542 werd een besluit uitgevaardigd tegen hen, die „steygeraerde ende andere vuylnisse haelden uit de vullensvaten en andere plaatsen bij der Stede daertoe geordonneert, doende daarmede haer eygen profijt en wille, dewelcke nochthans deze stede wel behoefigh is.”

Ook aan het onderhoud der straten en wegen werd toen reeds de aandacht gewijd. Op 13 Juni 1554 werd door „Schout, Schepens en gebuyeren van Ouder- en Nyeuwer-Amstel mitsgaders de Burgermeesters ende Regeerders der Stede van Amstelredamme als Ambachtsheeren van der Nyeuwer-Amstel bevolen, dat het baggeren of modderen van klei uit den Amstel (om daarmede veenich en onvrugtbaer lant vrugtbaar te maecken) niet meer mocht geschieden, aangezien daardoor de wegen en dijken geheel ontgrond en het algemeen belang benadeeld werd.

Echter niet alleen om het z. g. ontgronden (en daardoor het loswerken van de dijken en paden of wegen op die dijken) te voorkomen, diende deze maatregel. Blijkens eene bepaling van de Heeren van den gerechte van 15 Maart 1568 mocht geene modder, darie of aarde uit de stadswateren gehaald dan bij expres consent van de heeren Burgemeesteren der stad. De boete op de overtreding dezer order bedreigd, bedroeg 6 Carolusgulden en verbeurtverklaring van de pramen of schuiten, waarmede het feit was bedreven. En behalve deze straf van den modderman of modderaar, werd nog 12 Carolusguldens boete opgelegd aan hem, op wiens last het modderen was geschied. Alleen mocht men voor bemesting van eigen landerijen of ophooping of verbetering van eigen dijken tot op een bepaalden afstand van den wal bagger ophalen. Zoo ook was

het verboden van elders modder (bagger) in te voeren dan met vergunning van Burgemeesteren deser stede met duidelijke opgave van de plaats van herkomst.

Gelijk ook thans nog in vele steden het geval is, dat metselaars, grondwerkers en andere bouwondernemers, zich van grond, puin, enz. op de meest gemakkelijke wijze zoeken te ontlasten door het maar ergens op straat te deponeren, zonging het ook oudtijds. Daarom werd in het belang der publieke orde en reinheid op 12 Augustus 1568 bevolen, dat die „aerde, afgebroke steen, pijn ofte andere materie“ gedragen moest worden in schuyten en dadelijk naar buiten de stad moest worden vervoerd, zoodat men er ook geene puinvaalten en dergelijke op particuliere erven op na mocht houden.

In 1579, werden bij besluit van 20 Februari, meer krachtiger maatregelen genomen „tegens het werpen van Vuylnis op 's Heeren Straaten, en in de Canaalen.“ 't Is der moeite waard dit besluit in zijn geheel aan te halen:

„Alsoo mijne Heeren van den Gerechte bevinden groote ongeschiktheyt ende misbruyck te gebeuren door d'onreynigheyt van dreck ende andere vuyligheyt, deweleke op der Straten, ook voor der goeder luyden deuren, ende anders over al buyten privaten en vullens-vaten geleyt ofte gewurpen wort door de vileynigheyt ofte quaetwilligheyt van jonge ende oude menschen, die sulx plegen buyten alle redenen, eere ofte schaemte. D'welck een schandelick dinck is in een goede stede, te sien. Soo is 't, dat mijne Heeren van de Gerechte, omme de voorzeyde onbetamelyckheyt voortaan te beletten, verbieden eenen igelijcken jonck ende out, wie hij sy, eenigh vullens, dreck ofte andere onreynne materie te leggen ofte werpen op de Straten, ofte voor imants huysen of elders de vullens-vaten daertoe geordonneert: noch ook haer gevoegh te doen buyten den privaten, mits daer toe veel gemeene privaten soo aan de mueren deser stede als aan bruggen ende elders tot deser stede groote kosten gemaakt zijn.“ (Er waren dus in 1579 reeds openbare privaten te Amsterdam). „Ende dit al op pene van dertigh stuyvers elke reyse te verbeuren: 't appliceeren de twee derdeparten tot behoef van den Heere, ende een derdepart tot profijte van den aenbrenger; ende de boeten, by de kinderen verbeurt, te verhaelen aen de ouders,

of dat deselve kinderen andersints daer af arbitralicken gecorrigceert sullen werden tot goetduncken van den Gerechte."

Dat men echter voor de bestrating zelve nu juist niet de meeste zorg droeg, bewijst wel eene resolutie van de heeren van den Gerechte van 26 Januari 1593, waarbij er aan wordt herinnerd, dat die heeren "wel eertijds hebben gestatueert, dat alle de Straten tot kosten deser Stede souden werden gerepareert, mits dat voor elck huys jaerlijks sekere penningen daer toe betaelt souden worden", doch er wordt aan toegevoegd: "t welck nochtans niet en is nagecomen." Daarom werd in deze resolutie bepaald, dat "van nu voortaan" alle doorgaande (dus niet-doodloopende of blinde) straten en stegen ter breedte van "daer — twee — sleden — elck anderen — kunnen — wijcken" door de stad gerepareerd en onderhouden souden worden, onder voorwaarde dat van ieder perceel in de hoofdstraten (Warmoesstraat, Zeedijk, Nieuwendijk, Kalverstraat, enz.) en langs sommige openbare wateren of op sommige openbare markten of pleinen 2 stuivers, van huizen in stegen en dwarsstraten 1½ stuiver en van huizen aan de vesten 1 stuiver per jaar moest worden betaald.

In 1596 begon men er eindelijk eens aan te denken, dat ook de z. g. nachtwerkers, d. w. z. zij, die bij nacht zich met het ruimen van particuliere privaten onledig hielden, aan orde en regel moesten worden gewend. Eene resolutie van 4 Sept. 1596 bewijst zulks. Daarin wordt gezegd, dat men bevindt, dat er "groote ongereltheyt gepleegt werd bij de gene, die binnen deser stede werden gebruyckt om de privaten te reynigen". Daarom werd bepaald, dat deze lieden voortaan gehouden zouden zijn de schuiten, waarin de privaatstof gedragen werd, langs den wal moesten gelegd worden met "een ganck" (een loopplank) over de schuit, zoodat men niets van die privaatstof in het water kon laten vallen. En de geladen schuiten mochten niet in de stadswateren, maar moesten buiten de palen geledigd worden. Waar en wanneer moest die lediging geschieden? "Bij eb, op stroom des morgens." Men ziet daaruit, dat het privaatvuil ook toen, gelijk nog in tal van achterlijke steden, aan den stroom werd toevertrouwd; die moest die rottende massa maar onschadelijk maken! "Schoon ende reijn", zegt genoemde resolutie, moesten

de schuiten weer binnen de stad worden gebracht! Voorts werd den nachtwerkers bevolen, dat zij de „wercken“, waarmede zij waren aangevangen, ten spoedigste moesten afwerken, „sonder de selve te mogen laten steken, en ook sonder meer loon te mogen eischen dan eenmaal voor den aanvang van het werk was bedongen, alles op eene boete van „twaalf gulden bij hen eenige der voorsz. poincten contra-veniërende telcke mael te verbeuren, ende daer en boven gegeesselt of arbitralick gestraft te werden.“ En opdat het reinigen der privaten niet dan op „behoorlicke“ tijden zou geschieden, werd nog bepaald, dat van half Maart tot half September van 10 uur 's avonds tot 3 uur 's morgens en de andere helft des jaars van 10 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens de putruiming mocht plaats hebben

Aan de OPEN GOTEN langs de straten werd reeds bij besluit van 22 Juli 1605 een einde gemaakt.

Toen werd bepaald, dat, tot „meerder sieraet der selver Stede ende tot verhoedinge van de periculen, die uyt de Goten in de Straten leggende souden mogen ontstaen voor de luyden, dewelcke de Straten gebruicken, de goten uitkomende op de gemeene Straten, met „overwulvinge“ (d. i. gewelven) moesten worden gedekt.

Hoewel op het niet-nakomen dezer bepaling eene boete van een „pont vlaems“ was gesteld, schijnt men het met deze bedreiging niet zoo heel nauw genomen te hebben. Althans op 23 Maart van 1614 — dus negen jaar later — werd bevolen, dat alle de goten binnen de stad, die „dwars over de straten“ liepen, „soo wel die open leggen als die met houte plancken (of er toen ook andere dan houten planken waren?!) gedekt waren, hersteld en met steenen gewelven onder de straat gemaakt moesten worden.

Zoo ook was reeds bij besluit van 6 Dec. 1612 bepaald, dat „van nu voortaan het schoon-maecken van de gooten inde voorsz. Stege“ (nl. de Halstege) „zoowel bij Somer als bij Winter tijden, bij de ghemeene Bueren aldaer eendrachtelijk sal moeten begounen werden een half ure naer het luyden van de Poort-clock, ende binnen een ure ghedaan sal moeten sijn.“

Tegen het vervuilen van de openbare stadswateren was men meer en meer op zijne hoede. Vooral de vischhandelaren ge-

bruikten die wateren geregeld als bergplaats van doode visch. Daarom werd bij resolutie van 5 Dec. 1620 getracht daaraan een einde te maken.

Dit besluit luidt aldus:

„Alsoo mijne Heeren van den Gerechte verstaen, dat vele en verscheijde visch-koopers hier ter Stede met bot en ander visch komende, henluyden vervorderen de doode bot ende ander visch met groote mennichte in den Ammerack (Damrak), omtrent de Visch-marckt deser Stede te werpen: ende dat oock eenige visschers met hare korven ende visch aen 't vlot leggende, hen niet en ontsien d' oude ende versletene korven in 't water beneffens het voorsz. vlot te laten sincken. Waer door het water, insonderheyt bij Somerteyt, soo vervuylt, stinckende en geïnfecteert wort, dat de visch in de korven qualick levendigh ende goet gehouden kan worden, niet alleen tot seer groote prejuductie ende nadeel van de visch-kopers de Visch-marckt frequenterende, maer ook tot groote onlust ende quel-lagie van de luyden daer omtrent wonende. Soo is 't, dat deselve mijne Heeren, om daerinne te voorsien, geordonneert, gestatueert ende gewillekeurt hebben, ordonneeren, statuëren ende willekeuren mits desen, dat van nu voortaan gene vreemde visch-koopers oft andere, alhier met bot ende andere visch marckende, hen sullen mogen vervorderen eenige doode bot ofte andere visch in den Ammerack omtrent de Vischmarckt te werpen; op pene van 't telkens twintigh stuyvers te ver-beuren: Ende dat oock niemant de Vischmarckt frequenterende hem sal mogen onderwinden eenige oude ende versletene korven in 't water beneffens het vlot te laten sincken: op pene dat de contraventeurs mede op elcke korve 't elcken verbeuren sullen een boete van twintigh stuyvers.“ —

In Juli 1623 besloten de Heeren van den Gerechte een vierde veem op te richten, ten doel hebbende zoowel het gerief van de kooplieden in de asch als de bevordering van den welstand der aschnering en het voorkomen van verdere mis-verstanden en hindernissen tusschen de aschwerkers, die jarenlang onverhinderd zich met aschwerken hebben geneert.

Herziening van gemeentelijke politie- en strafverordeningen was toen, zoo goed als ten huidigen dage, steeds weer noodig.

De naleving dier verordeningen liet ook toen steeds weer veel te wenschen over. Die ervaring deed men ook op met de bovengenoemde resolutie van 4 Sept. 1596. Op 29 April 1626 werd, onder herinnering, dat op 4 Sept. 1596 „goede ordre was gestelt geweest op 't reynigen van de Privaten,“ gepubliceerd, dat „mijne Heeren van den Gerechte uyt verscheide klagten verstaen, dat de selve Keure gevilipendeert ende na sijne forme ende inhouden niet word geobserveert, tot groot ongerijf, stanck ende vuyligheyd van de Burgeren ende Inwoonderen deser Stede ende alsoo hoog noodig is daar inne voor-sien te werden. Daarom werd op nieuw „geordonneert, gestatueert ende gewillekeurt“, dat allen, die zich met het reinigen van privaten onledig hielden, de te reinigen privaten alleen mochten openen en reinigen in het bijzijn en onder toezicht van daarvoor aangewezen personen. Tevens werd verordend, dat die putledigers de privaatstoffen moesten brengen (lossen) „op stroom buyten de laeg van de schepen“. De bedoelde toezichthebbende personen moesten bezoldigd worden door hem (haar), die eene privaatput liet ledigen, met een bedrag dat door heeren Burgemeesteren was vastgesteld. Zij werden beëdigd en hunne instructie werd ter zelfder tijd vastgesteld. —

Steeds meer gingen de oogen open voor het schadelijke van alle ophooping van vuil.

In 1621, op 16 November, werd, „also mijne Heeren van den Geregte verstaan, dat binnen deser stede ende de Jurisdic tie der selver op eenige plaatsen gehouden, gevoed ende met vuyle en stinckende materialen vet gemaect werden sekere groote quantieteyten van VERCKENS, waer deur de wateren daer omtrent soo ontsteken en vervuylt werden, dat deselve bij de luyden aldaer wonende niet gebruickt en konnen werden,“ getracht ook daarin te voorzien door te bepalen, dat voortaan niemand meer dan 4 varkens mocht houden, en dan nog maar alleen op minstens „hondert gaerden“ buiten de grachten der stad. Op het overtreden dezer bepaling was eene boete van zes gulden van elk varken bedreigd.

In 1623 (21 Januari) bleek het al weer noodig maatregelen te nemen tegen „de groote disordre en ongeregeltheyd“ bij het „uyt-dragen van de Secreten, doordien de uyt-dragers de materie ofte vuyligheid“ des nachts niet brachten waar het

behoorde gebracht te worden, maar het uitgoten in de burgwallen en grachten, waardoor die wateren zeer besmet werden „en de onlijdelijcke stanck en de onreynigheyd werd gecauseert.” Daarom werden de volgende bepalingen gemaakt: *a.* geene andere dan beëdigde personen mochten voortaan secreten uitdragen; *b.* de secreteet-stoffen moesten of in het IJ of in den Amstel voorbij de runmolens gelost worden; *c.* de „toesienders”, zonder wier tegenwoordigheid geene privaten geledigd mochten worden, hadden nauw toe te zien, dat geene stoffen tussehen den wal en de schuit in ’t water werd gegoten, terwijl zij verplicht werden zich nauwkeurig te vergewissen, dat de stoffen op de onder *b* aangegeven plaatsen werden gelost; *d.* de „meesters van de uyt-dragers” mochten niet met het ledigen eener secreteetput aanvangen vóór de toezienders (opzichter) verwittigd waren van het uur, waarop de werkzaamheden zouden aanvangen; *e* het loon dezer opzichters zou nu voortaan bedragen vijftien stuivers per nacht; *f.* de opzichters werden verplicht minstens twee nachten per week rond te gaan „om te visiteren ende te verspieden of nergens niet contrarie van desen soude mogen werden gedaen.”

Bij besluit van 1 Sept. 1633 werd punt *b*, van de resolutie van 21 Jan. 1623 in dien zin gewijzigd, dat voortaan niet meer in den Amstel maar uitsluitend in het Y de faecale stof mocht gelost worden.

Ook nam men bij besluit van 30 Januari 1637 maatregelen tegen de vervuiling van den bodem door het bouwen van privaatputten aan bepaalde regelen te binden. Zoo werd o. a. bepaald, dat het fundament van iedere put van „ander-halve steen” moest zijn „en dan ’t Secreet van een steen dick daer tegen”, of indien iemand geen fundament van „ander-halve steen” wilde leggen, moest ter dikte van „ander-halve steen” de bodem met vaste aarde of klei aangestampt (dicht gestopt) worden. —

Op 27 Augustus 1639 was al weer een maatregel noodig tegen de vischkoopers, die zich al heel weinig om de reinheid der stadswateren bekommerden en, gaarne met de minste moeite gebaat, de gewoonte hadden de oude, versleten vischmanden eenvoudig aan het Damrak bij de Vischmarkt in ’t water te laten zinken, waardoor „het water insonderheyt bij

Somer-tijt, seer vervuylt, stinckende, ende oock in sijn volle loop ende scheut belet wort." Eigenaardig en niet onvernunftig is de maatregel, die men daarbij nam om de overtreders dezer bepaling te kunnen kennen. Het besluit toch zegt: "Ende ten eynde de contraventeurs van dien te beter achterhaelt souden mogen worden, soo sullen alle rivier-visch-verkooopers gehouden sijn alle hare vischkorven met witte tienen (teenen of twijgen, waarvan de vischmanden waren vervaardigd) te doen teyckenen, ieder met syn merck: op de verbeurte van drie gulden op elke korf, die na desen bevonden sal worden niet gemerkt te sijn." —

Aangezien herhaaldelijk klachten werden gehoord, dat op sommige punten der stad de riolen zoo laag werden gelegd, dat daardoor niet alleen bij hoogwater "maar oock bij weynig meer als gemeene vloet" de kelders vol liepen, werd bij resolutie van 9 Maart 1650 bepaald, dat op die punten geene riolen lager mochten worden gelegd dan de riolen van de openbare straat aldaar lagen. —

"Alsoo mijne Heeren van den Gerechte in ervaringe" kwamen, "dat haer E. Willekeuren op het werpen van stroo, asche ende andere vuyle materialen in de Graften ende Burghwallen deser Stede geëmaneert, groflijck werden geinfringeert", werd op 26 Maart 1655 besloten, dat voortaan niemand eenig stroo, asch of andere stoffen in grachten of burgwallen der stad zou mogen werpen, maar die stoffen moest brengen in de daartoe aangewezen schuiten.

Dat die bepaling ook met het oog op het bevaarbaar houden van den Amstel, hoog noodig was, blijkt uit een besluit van 17 Juli 1659, dat, naar aanleiding van "dagelijxe" klachten over het "groot ongemak, 't welck aen de schepen, den Amstel bevarende, wordt toegebracht ende veroorsaect door de ondiepten langhs de kanten van deselve Riviere", bepaalde, "dat alle ende een igelyck, die van deser Stede wallen af binnen de hondert Gaerden langs d'eene ende d'andere sijde van de Riviere den Amstel wonen ofte aldaer Landen leggende hebben: Te weten, de Bewoonders van de Huysen ende de Eygenaers van de Landen, yder voor hare respective Huysen ende Landen, ter breete van deselve, van huyden binnen 3 weken uyterlijck, op hare eygene kosten de voorsz. Riviere

sullen diepen, en de vervolgens onderhouden aen de wal op een voet beneden 't Somer-water ende van daer voorts op drie voeten ter lenghte van 10 voeten na 't midden van 't water toe."

Wat bij resolutie van 14 Juni 1663 te Amsterdam gestatueerd werd, had reeds meer dan eene eeuw te voren elders de aandacht getrokken en boeten-bepalingen uitgelokt, o. a. te Utrecht, waar 9 Aug. 1535 het eerste "Placaat tegen het uytsteken van houten pypen van secreten over deser Stats grachten" afgekondigd. Het desbetreffend Amsterdamsch besluit luidt aldus: "Alsoo mijne Heeren van den Gerechte in ervaringe komen, dat door de Riolen, in de Burgwallen uytkomende, binner deser Stede vele vuyligheyt werd gecauseert, soo is 't, dat hare E. E. om 't selve voor te komen geordonneert en gestatueert hebben, als haar E. E. doen mits desen, dat niemant van nu voortaan sal vermogen eenige nieuwe Riolen, komende uyt de Secreten, op de Burghwallen deser Stede corresponderende, te maken, op pene van honderd guldens, ten profijte van den Heere, en dat voorsz. Riolen datelijck zullen werden gedemolieert."

Dat men het met ophoopen van gistende en stinkende vuilnis binnen de stad nog altijd niet zoo nauw nam, bewijst wel de resolutie van 23 Nov. 1663, waarin gezegd wordt, dat, aangezien eenige lieden zich niet ontzagen met vaartuigen "STADS-VUILNIS van de hoopen, soo buyten als binnen de stad leggende" weg te halen (m. a. w. te stelen), het een iegelijk werd verboden in het vervolg eenige vuilnis van die hoopen weg te nemen. Of die stadvuilnis dan toen, evenals ten huidigen dage, door de stad verkocht werd, vraagt men? Dezelfde resolutie geeft daarop het antwoord: die vuilnis werd gebruikt "tot verhoginge van de nieuwe Uytlegginge ofte 's Heeren straten".

Echter begon men meer en meer in te zien, dat die ophooping van vuil op den duur onhoudbaar was en.... waarschijnlijk werd nog meer de finantiëele zijde der zaak gezien. Althans wij vonden eene ordonnantie van 17 Maart 1666, die aanvangt met: "Alsoo bij de Heeren Thresorieren deser Stede den Heeren van den Gerechte bekend gemaeckt is dat hare E. van meeninge syn te verpachten 't Vuylnis en andere Vuylig-

hey, die binnen dese Stadt op 's Heeren Straten en Backen vergadert werdt, en dat sich daaromtrent opdoen eenighe difficulteyten, die den voortgangh van soo goeden werck souden komen beletten, ten ware by mijne Heeren van den Gerechte daer inne wierde voorsien." Deze ordonnantie doet in velerlei opzicht kennen hoe men destijds over de openbare reiniging, de gemeentereiniging, dacht O. a. komen er de volgende bepalingen in voor:

a. Niemand mag voortaan eenige paardenmest, stroo, asch of andere vuiligheid in de grachten of op de straten en wallen der stad werpen, maar is gehouden deze stoffen te brengen in de schuiten of in de bakken, die daarvoor zijn bestemd, „op de verbeurte van 't Vuilnis ende daer-en-boven noch op pene van 6 guldens“;

b. zij, die puin, aarde of eenige andere stoffen, geschikt voor ophooging, voor zich zelve wenschen te behouden, zullen deze stoffen hoogstens 3 dagen op de openbare straat mogen laten liggen;

c. alle paardenmest en in 't algemeen al de vuilnis, die in de publieke vuilnisbakken gebracht is, zal zijn ten bate van den pachter van de vuilnis;

d. niemand zal vuilnis buiten de stad mogen vervoeren, dan met een bewijs, daarvoor door den pachter der vuilnis afgegeven; blijkt het dat deze vuilnis, zonder dat bewijs vervoerd, het eigendom is van hem, die deze liet vervoeren, dan zal slechts die vuilnis zijn verbeurd, doch indien die vuilnis aan den pachter onvreemd blijkt, zal mede de schuit, waarin die vuilnis is vervoerd, en 't gereedschap, dat op die schuit wordt bevonden, verbeurd zijn;

e. niemand mag uit de vuilnisbakken of van eenige andere plaats vuilnis weghalen dan met voorkennis van den pachter;

f. tot het doen van bekeuringen werden gemachtigd de pachter, diens „Medestanders en verder allen, die door den pachter voor dit doel zullen worden gebruikt; zoo ook alle collecteurs van andere pachters en zij, die toezicht hebben op de boomen (afsluitboomen), waar de schuiten met vuilnis passeeren.“

Blijkens eene resolutie van 25 Augustus 1668, waarin wordt geklaagd, dat Reynier Dircsz., aangesteld „om op te passen,

dat op de Nieuwe-, Oude- en Papenbrug geene asch ofte vuilis en werd uitgestort", allerlei moeite ondervindt in het bewijzen van de door hem gedaane bekeuringen, werd de boete op die bekeuringen veel verzwaaard.

Dat het publiek zich echter over de reinheid der straten al heel weinig bekommerde en steeds weer nieuwe bepalingen van overheidswege noodig waren om op dit algemeen belang aan te dringen, blijkt ook uit een besluit van 7 Januari 1672, waarbij bepaald werd, dat alle eigenaren van erven verplicht zullen zijn voor hunne erven tot aan de stoepen behoorlijk op te hoogen en met "geeele klinkers" te bestraten, terwijl bij die resolutie mede werd bepaald, dat niemand tegen eenige schutting (langs de erven) eenige "vuyligheid, asch, stroo of andere vuilnis" mocht storten, "op pene van 25 gulden 't elkens te verbeuren, als hij daarover bekeurt sal werden". —

Tot 1452 was het te Amsterdam gewoonte gebleven, dat schier iedereen zijn eigen varken mocht houden, dat — gemakkelijke en min kostbare methode van varkensmesten! — eenvoudig op straat werd gejaagd om zich met allerlei afval te voeden. Toen in dit jaar (op bevel der Regeering) de varkens hun terrein verloren, werden voor de monniken van 't klooster Sint Antonius gunstige uitzonderingen gemaakt; die heeren beweerden, dat het betamelijk was, uit eerbied voor Sint Antonius, de kloostervarkens vrij snuffelen te geven. En aldus geschiedde het: het vuil van 's Heeren straten, voor zooverre het in den smaak dier dieren viel, was voortaan privaat eigendom der kloostervarkentjes.

Bij willekeur van 21 Januari 1671 werden betrekkelijk het houden van varkens nieuwe bepalingen gemaakt, waarbij voor "de nieuwe vergrootingen van de stad in 't Blok (tot 't maken van Brandewijn-Branderijen gedestineert) benoorden t pleyn van de Muyderpoort, belend door de Baangracht aan de oostzijde, de nieuwe Rapenburgsgracht aan de noordzijde, de Achtergracht aan de westzijde en 't voorschreven pleijn aan de zuidzijde" ook varkens mochten worden gemest, doch alleen na bekomen vergunning van de heeren Thesaurieren der stad. Bij besluit van 12 September 1679 werd, onder herinnering aan deze resolutie van Januari 1671, nog geämplieerd, dat op geene andere plaats en binuen de stad varkens zullen

mogen worden gehouden, „veel min, dat men die langs de publicque Straten laat loopen, op pene van 6 gulden voor yder Varken, elders als ter voorschreven Plaatse gehouden of gevonden wordende 't elkens te verbeuren.“ De varkens van Sint Antonius verloren hiermede dus voor goed hun gebied.

Echter leverden ook de varkenshokken, die binnen dien aangewezen kring waren gebouwd, voortdurend bezwaren op. Zoo werd bij besluit van, 15 April 1672 geordonneerd, dat de brandewijn-branders hunne riolen, die in de grachten of burgwallen der stad uitmondden, onverwijld moesten „stoppen en dichtmaken, sonder hunne varkensdraf ofte vuyligheyt door deselve Riolen in de voorsz. Graften ofte Burgwallen te mogen losen, ofte door het inwerpen van dien deselve ondiep en troubel te maken, op peene van 100 gulden.“ En mede werd dezen lieden bevolen de plaatsen, die zij door het inwerpen of lozen van varkensdraf en vuiligheid hadden „ondiep ende onbequaem“ gemaakt, op eigen kosten te diepen en bruikbaar te maken. Men meene echter niet, dat deze maatregel in de eerste plaats een gevolg was van het bewustzijn der Regeering, dat de openbare gezondheid door die watervervuiling bedreigd werd. Geenszins: de ververs hadden hun beklag bij de Regeering ingediend, dat door genoemde oorzaken de wateren „soodanig getroubleert (troebel), en ook scherp ende afbijtende werden gemaakt, dat de selve voor de Ververs geheel onbruikbaar staen te werden.“

In 1673, 19 April, klaagden de Heeren van den Gerechte al weer, „dat de keuren, op 't uytwerpen van 't Vulnis op 's Heeren Straten en in de Kanalen van de Stad van tijd tot tijd ge-ëmaneerd, dagelijks meer en meer werden overgetreden tot groot discieraad van de Stad, incommoditeyt van de goede Ingesetenen van dien en vervuylinge van de wateren“, waarom nu geordonneerd werd, dat voortaan niemand eenige vuilnis mocht storten op de openbare straat of in de kanalen der stad. Tegen de overtreding dezer bepaling werd eene boete bedreigd van zes gulden, terwijl tevens werd bepaald, dat indien eene dienstbare zich aan overtreding dezer ordonnantie schuldig maakte de heer of vrouw des huizes het recht hadden, de boete af te houden van de „Huure“ (het loon) der dienstbode.

Op 30 Januari 1675 moest de keur van 23 Januari 1623,

waarbij bepaald was, dat alleen daarvoor door Burgemeesteren aangewezen en beëdigde personen privaatputten mochten ledigen, al weer met nieuwe bepalingen aangevuld en verscherpt worden, aangezien „door verscheide quaatwillige Luyden” tegen deze keur gehandeld werd. —

Eene ordonnantie van 12 Mei 1679 heft nieuwe klaagliederen aan over „t uytwerpen van 't Vulnis op 's Heeren Straten en in de Kanalen van de Stad.” Daarin wordt voor de zooveelste maal bepaald, dat voortaan niemand eenige vuilnis zal mogen werpen op de openbare straat, op eene boete van zes gulden, te betalen door de bewoners van de huizen, waaruit bedoelde vuilnis afkomstig was, terwijl die bewoners tevens gerechtigd werden die boete in te houden van (te korten op) de huur van hunne dienstbaren, ingeval deze de overtreding hadden begaan. En opdat er een scherper toezicht in zake het werpen van vuilnis op de openbare straat, enz. zou zijn, werden nu tevens de provoosten van de aalmoezeniers en „alle de Vulnisbedienden, alsmede een ieder uyt de Gemeente of Inwoonders deser Stede” tot het doen van bekeuringen gemachtigd.

De maatregel op 21 Januari 1671 tegen het houden van varkens genomen, schijnt niet al te zeer in den smaak te zijn gevallen, althans bij ordonnantie van 12 September 1679 moest er den ingezetenen op nieuw aan herinnert worden, omdat herhaaldelijk overtredingen waren geconstateerd.

Bij ordonnantie van 7 Maart 1679 moest eene bepaling gemaakt tegen het beschadigen van de roosters der stadsriolen. Op het overtreden dier bepaling was bedreigd . . . „opentlijk met geeseling aan den lijve te sullen worden gestraft.”

In 1690 werden de „aschwerkers” in het gild van de waagdragers opgenomen, „als nu van eene natuure werdende.” —

Aanhoudend bleef men klagen over de wijze, waarop velen zich trachtten te ontdoen van het huisvuil. Toen ook de bewoners van de huizen van de westzijde van de Botermarkt weer met dergelijke klaagliederen tot de heeren van den Gerechte kwamen, werd op 28 Januari 1682 geordonneerd en gewillekeurd, dat voortaan niemand in de omgeving van de waag of aan het einde van de Regeliersgracht eenige vuilnis mocht storten of nêrleggen dan uitsluitend „op de schuine Luyffel (een hellend stortbord), die aldaar zou worden gemaakt

boven eene vuilnisschuit, die voor dat doel daar zou worden gelegd. Echter werd hier nog bij bepaald, dat deze luifel uitsluitend mocht worden aangewend voor vuilnis en dat bv. paardenmest op eigen erf in eigen mestbak moest worden geborgen.

Niet uit een hygienisch oogpunt, maar veel meer om materiale schade te voorkomen, werden steeds weer nieuwe maatregelen genomen tegen vervuiling van de openbare wateren. Dit blijkt o. a. zeer duidelijk uit eene waarschuwing van 12 Januari 1683, waarin het gevaar, dat rottende en stinkende wateren opleveren, niet eens genoemd wordt. Die waarschuwing luidt aldus:

„Alsoo mijne Heeren van den Gerechte der stad Amsterdam in ervaringe syn gekomen, dat dagelijks in de Oude-sijds Kolk, by de Schryers-hoek, veelderhande Vuyligheden, soo van leege Vaten, Hoepels, Asch als anders werd gesmeten, 't welk sig set voor de drempels of Deuren van de nieuwe gemaekte Schut-sluis en daar door belet dat de deuren van de selve Sluis ten tyde van hooge Vloeden na behooren niet konnen worden gesloten en dicht gemaakt, en de wijle daar aan ten hoogste voor de stad en de goede Ingesetenen van dien is gelegen, dat de selve Sluis niet werd belemmert, en om te voorkomen de onheylen, die door het inbreken van het water soude konnen werden gecauseert, hebben mijne heeren van den Geregte, daar inne willende voorsien, goedgevonden bij desen eenen ygelijken te waarschouwen, dat van nu voortaan niemand sig sal hebben te bevorderen in de voorschreven Kolk eenige Asch, leege Vaten, Hoepels of andere vuyligheid, hoe die ook genaamt soude mogen syn, te werpen, op pene van vijftig gulden t'elkens te verbeuren bij die gene, die bevonden zal worden sulks te hebben gedaan, en sullen de Ouders voor hare Kinderen, de Meesters en Vrouwen voor haar Knechts en Meisjens moeten instaan, en de pene voldoen“, enz. enz.

Bij ordonnantie van 27 Januari 1684 werd — alsoo mijne Heeren van den Gerechte der stad Amsterdam in ervaringe kwamen dat de keuren, op 't uytwerpen van 't Vuilnis op 's Heeren Straten en in de Canalen van de Stad van tijd tot tijd gemaneeert, dagelijks meer en meer werden overgetreden, tot groote discieraat van de Stad, incomoditeyt van de goede

Ingesetenen van dien, en vervuylinge van de Wateren — bepaald „dat voortaan niemand eenige Vuylnis, Paardemis, Asse, of andere vuyligheyd sal vermogen uit te storten op 's Heeren Straten, of in de Canalen deser Stede, op pene van ses guldens, te betalen bij de bewoonders van de Huysen, uyt welke de contraventie geschied sal zijn, mits dat de Bewoonders van de huysen de voorschreven boeten sullen mogen korten aan de Huure van de dienstbode, die de contraventie gedaan sal hebben.“

Voor al de Groenmarkt was in dien tijd een ware vuilnisbelt. De schippers en tuinlieden uit Haarlem Leiden en andere plaatsen schenen zich al heel weinig aan te trekken van de bestaande ordonnantiën betrekkelijk het werpen van vuilnis op de openbare straat en in de burgwallen. Althans bij ordonnantie van 21 Juli 1684 werd bepaald, dat al die schippers en tuinlieden, die met „groente, kool, wortels, rapen, boonen, ofte eenige andere aard en boomvruchten“ ter graanmarkt kwamen, verplicht waren aan de „Opzichtersse of Reinigster“ (eene vrouwelijke beambte dus) voor iedere schuit, die aan de markt kwam, drie stuivers te betalen, of in den winter, „bij besloten water“, wanneer deze handelaren met wagens of sleden hunne artikelen aanvoerden, twee stuiver en per handslede een halve stuiver. Voorts werd iederen verkooper of verkoopster van groente, aard- of boomvruchten, die op deze markt uitstalde („voorzat“) opgelegd aan de Opzichteresse drie stuivers per week te betalen. Daarvoor was de Opzichteresse verplicht te zorgen, dat de Groenmarkt des zomers om 10 uur en des winters om 11 uur der voormiddags „behoorlijk gereynigt en schoon geveegt“ was. Voortaan mocht niemand meer „eenige Vuyligheijt, Groente, Boonschillen of iet diergelijks in 't Water ofte in de Burgwal werpen,“ terwijl mede werd verboden dat iemand ter Groenmarkt boonen dopte (van de peul ontdoen) anders dan in 't daarvoor aangewezen „Vuilnis-vat.“

Bij ordonnantie van 13 Juli 1686 en bij die van 13 Sept. 1686 werd het bedrag dat de ter markt varenden aan de Opzichteresse of Reinigster der Groenmarkt moesten betalen verlaagd en werd het doen van bekeuringen uitsluitend aan den Marktmeester opgedragen. —

De rioleering van Amsterdam bleef nog altijd zeer gebrekkig, gelijk duidelijk blijkt uit eene resolutie van 20 December 1686. Daarin zeggen „mijne Heeren van den Gerechte“, dat zij ondervinden, dat de houten riolen, die onder de „gemeene“ (openbare) straat zijn gelegd, grooten hinder veroorzaken aan de huiseigenaren en aanhoudend noodzaken tot opbreken der openbare straat, wat aan werkloon en straatsteen groote uitgaven vordert. Daarom werd alom bepaald, dat voortaan alle riolen, die onder de openbare straat liepen of daarin in 't vervolg gelegd zouden worden, niet van hout maar van steen moesten worden vervaardigd. De steensoort, waarvan de riolen moesten worden vervaardigd en mede de geheele constructie dezer afvoerkanalen werden mede in deze ordonnantie opgenomen.

Niettegenstaande steeds weer allerlei ordonnanties waren uitgevaardigd tegen het werpen van puin en aarde op de openbare straat — iets, waaraan ook de timmerlieden en metselaars van den huidigen dag niet afgestorven zijn — waren er steeds overtreders dier ordonnantiën gebleven. Daarom werd bij willekeur van 20 October 1688 bepaald, dat met ingang van 1 November d. a. v. ieder, die door 't timmeren of repareeren van eenig huis puin of aarde op de stadswallen of stadsstraten stortte, binnen acht dagen daarna op eigen kosten voor de wegbrenging moest zorgen naar de vijf volgende, daarvoor bestemde plaatsen: 1. bij 't Schurfhuis, op de binnenbarmte (binnenzijde der berm, van de Schans; 2. op de stadsingel buiten de Raampoort, aan de noordzijde van de slijpmolen; 3. op 't stadsland, in de Braak buiten de Haarlemmerpoort; 4. aan de Oostzijde van den Amstel, over 't Oudevrouwenhuis, tusschen de Prinsen- en Keizersgracht; 5. aan de Nieuwevaart bij 't kruithuis, schuins over de Oosterkerk, op de buitenbarmte.

Door die maatregel werd de openbare reinheid niet weinig bevorderd. —

Blijkens ordonnantie van 16 Maart 1690 moesten de heeren van den Gerechte een einde maken aan de „questien, die daar waren ontstaan tusschen de Waagdragers, Aschwerkers en Wegers, en Boekhouders van de Waage wegens het werken, weegen en opslaan van Pot- en Weedasch.“ Er werd nu bepaald, dat de mannen van het waagdragersgilde voortaan alle soorten van pot- en weedasch opslaan

en bearbeiten mochten, doch dat daarentegen de aschwerkers ook „gequalificeert werden om, gelijk de waagdragers, alle weegbare goederen te mogen bearbeiten, in en uit de schaal te werken, en dat zoowel d'een als d'ander met consent van de pachter van de waag, de assche in de Pakhuyzen en Kelders zullen mogen overslaan en wegen.“

Op 2 Augustus 1695 besloten „mijne heeren van den gerechte“ op nieuw „te ordonneeren en te statueren“, dat voortaan niemand eenige Vulnis, Paarde- of Koemis, Drek, Hoy, Stroo, Asch, eenigerhande groente, Krengen, Pensen, ingewanden van Beesten, of eenige andere materie of vuyligheid zal vermogen uyt te storten, of te werpen op 's Heeren Straten, Burgwallen, in de Graften, of Kanalen deser Stede, nochte ook te vegen in de graften op pene van ses guldens.“

Maar al die herinneringen aan gegeven ordonnantiën konden niet verhinderen, dat die bevelen „dagelijks meer en meer werden overtreden tot groot discieraat van de Stad, incommoditeit van de goede Ingezetenen van dien en vervuylinge van de wateren.“ Althans bij resolutie van 26 October 1700 werd al weer een besluit genomen tegen 't vervuilen van straten en grachten. In deze resolutie wordt allerlei vuil opgesomd: vuilnis, paarden- en koemest, drek, hooi, stro, asch, koolbladeren, boonschillen of peulen, salade of eenige groente, turfmoelm, kringen, pensen, ingewanden van beesten, bloed of „eenige andere onreine Materie of Vuyligheyd.“ Mede werd bij dit besluit bepaald,

a. dat geene puin, aarde of krullen geworpen mocht worden in de stadskanalen of gelegd op de sluisen, op de bruggen of op de vleugels der bruggen, maar dat iedereen verplicht was voortaan zijne puin, aarde of krullen te bergen voor zijn eigen huis of op zijn eigen wal totdat het van daar werd gehaald (het schijnt dus dat reeds in dien tijd van stadswege ook deze stoffen op bepaalde tijden werden weggehaald);

b. dat houders van paarden gehouden waren „hun Mest en Vuyligheden“ te bergen binnen hunne stallen of in mestbakken, of, indien zij wilden, dat deze stoffen van stadswege werden afgehaald, zoolang in wagens te bergen;

c. dat de Generale Opzichter en de Onder-opzichters bekeuringen betrekkelijk dit besluit mochten opmaken.

Dat vele Amsterdammers hartelijk instemden met het bovenvermelde liedeken van vader Sluyter, komt helder uit in eene ordonnantie van 24 Januari 1703, die te belangrijk, te kenschetsend is om haar niet woordelijk hier over te nemen. Zij luidt aldus:

„Mijne Heeren van den Gerechte in ervaringe gekomen zijnde, dat verscheide Menschen in de nieuwe Plantagie voor hare Tuynen elders groote Vaelten maken van Mest, Sant, Puyn of eenige anderen specien, en de selve langen tijd voor hare Tuynen en andere plaatsen houden en laten leggen, 't welk de Boomen en 't Grasgewas aldaar hinderlijk is, en de Menschen in hare vrije passagie belet, hebben goedgevonden te ordonneeren en statueren, gelijk als doen bij desen, dat niemand sal vermogen eenige Vaelten langer voor hare Tuynen of andere Plaatsen te houden, als de tijd van acht dagen, als wanneer sij de selve Vaelten van daar in haar Tuynen of elders sullen moeten verarbeyden, op eene boete van drie guldens.

Dat mede niemand sal vermogen het snoeytsel van de boomen of andere ruygte, wat naam die ook mach hebben, voor de Tuinen of in de Greppels van de Paden aldaar van Stads wegen gemaakt, neder te smyten, maar sullen gehouden zijn het selve te brengen op de Houtwallen, voor soo veel die niet belegt zijn, tegen de Waterkant, mede op een boete van drie guldens.”

Ook het ruimen van secreetputten gaf voortdurend aanleiding tot allerlei klachten en misbruiken. Bij besluit van 30 Januari 1703 moesten, om daarin te voorzien, nieuwe en vernieuwde bepalingen worden gemaakt. Alsnu werd verordend, dat geene schuiten, bij het ruimen van secreten in gebruik, „loose poorten” (geheime uitloozingen) „waardoor de vuyligheid in de burgwallen komt te loopen”, mochten hebben, alsmede dat aan alle metselaars, timmerlieden, gravers (grondwerkers) en riool-schoonmakers ten strengste werd verboden de „vuyligheyt uyt de secreten” door riolen in de Burgwallen te pompen. Aan de toezichthebbenden bij de reiniging der stad werd gelast de ordonnantie „trouwelijk en naauwkeurig te agtervolgen”, en daar en boven de geladen schuiten te peilen en van dat peilen rapport uit te brengen aan Cornelis de Raet.

Waarover het stadsbestuur van Amsterdam klaagde in zijne keure van 6 April 1703. daarover wordt nog ten huidigen dage in schier alle groote steden des lands geklaagd: timmerlieden, metselaars, enz., die hunne puin, enz. op verboden plaatsen deponeeren, veroorzaken daarmede, dat van die hoopen het beste (het nog bruikbare) wordt ontvreemd, terwijl de rest blijft liggen om ten slotte ten koste van de gemeente te worden opgeruimd. M. a. w. „dat door het timmeren en repareeren der Huysen, daaglijks veel Puyn en aarde op de Stads-Straaten en Burgwallen komt nedergelegd te worden, waar van de Eygenaars of andere particuliere Basen, dikwils het beste weg-haalen en tot haar eygen gebruyk behouden of verkoopen, latende de aardachtige en slegte puyn door de Stad weg-haalen, tot merkelijke schade van deselve“, gaf aanleiding tot de bepaling, dat voortaan niemand puin of aarde, die hij zelf wil gebruiken, langer dan tien dagen voor zijne deur zal mogen laten leggen. Na dien tijd, zeide de bepaling, zal „deselve van Stads-wegen werden weggehaalt.“ „Puyn of aarde echter van kleyne karrewijen, welke daaglijks op de Stadswallen of Straaten komt gebragt te werden, zal van Stads-wegen werden afgehaald, opdat deselve niet in het Water of bij de Vullis gesmeeten werde.“ Nicolaes Muiden, in eene renovatie van 1 July 1706 de Opziender van de Stads-Modderschouwen genoemd, benevens syne Bediende werden met het toezicht op de handhaving dezer bepalingen belast.

Was bij keure van 25 Januari 1675 bepaald, dat alleen beëedigde personen zich mochten bezig houden met het ledigen van privaten, „des ongeacht“ wordt in de hernieuwde keure van 29 Januari 1717 gezegd, „bestaan veele personen sulks te doen “ Daarom werd die keur hernieuwd.

Ook aan het ruimen der sneeuw van de stadsstraten werd reeds gedacht. Bij ordonnantie van 9 Januari 1732 werd bevolen, „dat van nu voortaan een ygelyk de Straten voor hunne Huysen van de Sneeuw zal hebben te ontledigen, en het IJs af te bikken, en 't zelve te brengen of te werpen in de Wateren dezer Stede, op een boete van 1 gulden 10 stuyvers by de gebrekige te verbeuren; en werden tot de bekeuring ten dezen geauthoriseert de „Brantmeesteren van de respective Wyken en 's Heeren Dienaars.“

In 1739 werden heeren Burgemeesteren en Thesaurieren door de meeste eigenaars van speeltuinen en woonhuizen op het Hoedemakers- en Kuiperspad indachtig gemaakt, dat de slooten aldaar door het inwerpen van vuyligheyt soodanig zijn gevult, dat bij ongemak van Brand, hetgeen God verhoede, geen water voor de Spuyten zoude te bekomen zijn, en daar door alle de Huysen langs die paden in gevaar syn van aftebranden, sonder te kunnen worden geblust bij gebrek van water, behalven dat al die vuyligheyt in de Somertyd groote stank komt te veroorzaken." Genoemde eigenaars presenteerden daarbij aan het Stedelijk bestuur de onkosten yder pro rato van de grootte van ieders grondgebied te betalen.

Overeenkomstig dat voorstel werden daarop maatregelen genomen, die echter werden uitgebreid tot de slooten op het Ottorspad en het Menniste Eyland. —

Bij ordonnantie van 31 Januari 1775 werd op nieuw herinnerd aan vroegere keuren betreffende het ledigen van secreteputten en werd, ter verscherping van vroeger bepaalde boeten, alsnu bepaald, dat zij, die, zonder daartoe beëdigd te zijn bedoelde putten ledigden behalve de vroeger gestelde boeten ook nog zouden moeten betalen het loon, dat de beëdigde nachtwerkers zouden hebben verdiend, indien deze de putruiming hadden verricht.

Ook was in 1758 (31 Jan.) reeds geordonneerd, dat niemand mest uit stallen mocht vervoeren, dan nadat hij zich had voorzien van een bewijs van vervoer van den Generalen Opziender van 't Vulnis, terwijl bij ordonnantie van 29 Januari 1760 regelen waren vastgesteld, waaraan vreemde schippers zich hadden te houden bij het laden van schapenmest of asch aan de stadsbelt.

Niet alleen echter in de maatregelen, die men oudtijds te Amsterdam nam om de reinheid van openbare straten en wateren te bevorderen, maar ook in tal van andere hygiënische voorschriften, die aldaar van af de vroegste tijden voor de openbare gezondheid werden gegeven, komt helder uit, dat de volksgezondheid een onderwerp was, waarmede de stedelijke regeering zich voortdurend onledig hield.

Zoo werd o. a. toezicht gehouden op de artikelen, die voor volksvoeding aan de markt werden gebracht.

Reeds op 14 April 1463 werd „gewillekeurt“, dat geene buitenlieden vleesch („doot vleysch“ of vleesch van reeds geslachte dieren) binnen de stad mochten brengen om dat als versch aan den man te brengen; alleen des maandags was dezen lieden geoorloofd levend slachtvee aan te voeren.

Met het oordeel der vleesch-keurmeesters van dien tijd schijnen de slachters het ook toen niet altijd eens geweest te zijn. Blijkens eene keur van 29 April 1500 moesten, „omme alle toekomende questien, geschillen ende gekijven te schuwen sooveel mogelijken is“ de te slachten vette varkens „op 't mes, zonder schouwen“ ten laste van den verkooper geslacht worden.

Op het destijds zoo geliefde volksvoedsel, dat bij groote hoeveelheden werd aangevoerd (door de „kielen met goud belaan“) werd, blijkens eene resolutie van 1 Sept. 1505, ook toen reeds eene keuring verordend. Nadat deze waar van een merk der keuring voorzien was (den „eersten brand“ had ontvangen) moest zij ingepakt worden op eene breed omschreven wijze, te uitvoerig om in bijzonderheden aan te geven. Trots al de bepalingen echter bleven de waarborgen tegen bedrog zeer onbeteekenend. Daarom werden in Sept. 1563 den keurmeesters scherpere bepalingen gesteld en werd hen gelast „pertinent register“ te houden van hunne verklaringen over door hen gekeurde haring, terwijl mede het keurloon werd bepaald, dat voor de eene helft door den verkooper en voor de andere helft door den kooper aan den keurmeester moest worden uitbetaald. Vooral de wijze, waarop de haring gepakt (getond of ingeknipt) werd in de 17^e eeuw, heeft heel wat keuren en z. g. vernieuwde keuren uitgelokt, en dat een steeds verscherpt toezicht gedurende bijna twee eeuwen niet heeft kunnen verhoeden, dat het invoeren van allerlei bedorven waar bleef voortduren, bewijst wel de aanhef van eene ordonnantie, door de heeren van den gerechte der Stad Amsterdam op 31 Jan. 1695 uitgevaardigd. Die aanhef zegt, dat „mijne Heeren vanden gerechte onderregt werden, dat veel onbequame en verrotte versche Haring en Bocking, mitsgaders soute Haring, die tot Peesjes Haring wert gerooct en doode Botjes alvorens uitgekeurt en weggeworpen te worden, wederom opgevist, ge-

rookt zijnde, aan de Gemeente werd verkocht, waaruit veel siekten en ongemakken te vreesen staan." Daarom werd bij deze ordonnantie bepaald, dat het opvisschen en drogen der „uitgekeurde (afgekeurde) verdorvene en weg-geworpene Haring of dode Botjes, die voor een geringe prijs onder de goede Gemeente werd gedebiteerd" niet meer mocht geschieden. Eene boete van 25 guldens werd op de overtreding dezer bepaling gesteld.

Zoo ook werden in de 17^e eeuw bepalingen op het keuren van zoutevisch in het leven geroepen. —

Omtrent de vleeschhal werden mede van ouds allerlei maatregelen genomen, die het publiek moesten waarborgen, dat men goede, voor de consumptie onschadelijke vleeschwaren kon koopen; en dat er in de hal op een zindelijk, rein aanzien prijs gesteld werd, bewijst wel de bepaling in de ordonnantie van 1 Februari 1582, waarin gezegd wordt, dat „de sleutelbewaarder gehouden zal wesen ernstelick te letten, datter geen vuyligheyt nochte onreynigheyt in de Halle gepleeght en werde, en dat deselve Halle bij igelyck dickwils voor zijn bancke gereynigt werde." Eene keur van October 1599 constateert, dat „deser Stede excijns ende 's Lants Impost dikwils gefraudeert" werd en dat „oock gesmoorde, doode of ongave ossen, verckeus ende andere Beesten somtijden opgemaect, in tonnen geslagen, ofte andersints den goeden luyden verkocht ofte voorgebracht worden." Dit laatste werd alsnu ten strengste verboden, inzonderheid met het oog op „desen gevaerlicken tijt"; ook voor „eijgen eten" mochten dergelijke gestorven beesten niet gebezigd worden.

Eene ordonnantie van Januari 1625 bewijst dat er destijds reeds plaatsen waren aangewezen waar de gestorven dieren begraven (geborgen?) moesten worden, door een artikel, waarbij het loon voor dat begraven of bergen is geregeld, zegt, dat „ider quaet beest" in het Y (!) geworpen of onder de galg begraven zal worden.

Opmerking verdient vooral ook een statuut en willekeur van 3 Februari 1699, waarin op den voorgrond gezegd wordt, dat „mijne Heeren van den Geregte der Stad Amsterdam onder-vonden hebben, dat bij hare Keuren op het schouwen der Varkens geëmaneert, niet genoegzaam werd tegen gegaan omtrent

het kopen, slagten en vervolgens consumeren van gortige of ongezone Varkens, waaruyt nogtans veel ongemakken te dugten staan, en welgemelde Heeren daar in soo veel doenlijk willen voorsien." Bij dit statuut werd de wijze van keuring, het loon der keurmeesters en het kenmerk, dat de keurmeesters aan het goedgekeurde hadden te geven, duidelijk omschreven, terwijl gelast werd, dat „bij aldien het Varken niet goed en ongezon bevonden werd, de Kopers na voorgaande afkeuringe het Varken aan den Verkoper sullen moeten wederom geven, dog 't selve soo qualijk gestelt zijnde, dat het niet onder de goede Gemeente behoorde te werden vertiert, sullen de Vinders, alsmede de Spekkopers haar hebben te gedragen in conformite en naar de Keure op de afgekeurde en onbequame Beesten geëmaneert." Reeds 25 jaar vroeger (Febr. 1674) was bij een statuut bepaald, dat „niemand zal vermogen eenige Paarden, Koeijen, Ossen, Stieren of andere viervoetige Beesten, die haer natuerlijke dood komen te sterven, te villen als Hendrick Baltus, Paardenviller alhier ter stede." Die bepaling was noodig geworden daar „bij ervarentheyd ondervonden" was, dat eenige Amsterdammers sedert eenigen tijd ondernamen „Krengen, hier of omtrent dese Stadt vallende, te dooden, of wel gestorven sijnde, te villen en de Huyden, Bouten als anderszins te verkoopen." —

Dat men in de 17^e eeuw varkens met spek voederde, zal velen zeer onwaarschijnlijk voorkomen. Toch gebeurde dit. Bij ordonnantie van 12 October 1658 werd verboden varkens in de stad te voeren, die met „vincken" van walvisch-spek gemest waren, „alsoo die varkens seer vuyl nae de traen stincken en onbequaem syn om van menschen gegeten te werden, mitsgaders groote oorsaeck geven tot sware en besmettelijke siekten." Zoo ook werd toen eene bepaalde plaats aangewezen, waar men de varkens moest markten, die met spoeling en met afval van stijfsel en brandewijn waren gemest en waarvan 't spek veel slechter werd geoordeeld dan van andere varkens. —

Ook werden reeds van het begin der 15de eeuw af tal van bepalingen gemaakt, die den koopers van brood waarborgen moesten, dat men deugdelijke en niet te lichte waar van z'n geld ontving, terwijl ook de fruithandelaars en de

verkoopers van boter, kaas, meel, gort, hoppe (bier) enz. aan bepaalde voorschriften werden gebonden. —

Omtrent het tappen (verkoopen) van gistende en sterke dranken waren reeds vroeg tal van bepalingen gemaakt, die ook toen al hoog noodig bleken, zooals o. a. eene ordonnantie van 18 Maart 1550 aanwijst, waarin verboden wordt dat tappers kleeren of andere panden in ontvangst nemen voor het gelag of de vertering, die gemaakt is. Ook toen waren er, die wel eens taptten zonder „vergunning“ te hebben; bij velen namelijk die geenszins de verschuldigde impost hadden betaald, maar toch brutaal weg de krans (het bewijs en lokmiddel) dat zij wijn verkochten, uithingen. Ter bevordering van zondagsheiliging en zondagsrust werd op 25 Juni 1694 mede bepaald en verordend, „dat van nu voortaan geene herbergiers, tappers, waardinnen en koffieschenkers op zondagen of feestdagen, onder de predikatie, tot des middags twaalf uur en op bededagen den geheelen dag gelagen zullen zetten“, enz. —

Dat het er met de heekunde van dien tijd al zeer treurig uitzag, bewijst wel een verbod, dat 19 Juni 1549 werd uitgevaardigd en waartoe de aanleiding lag in het feit, dat verschillende chirurgijns (heelmeesters), die zich in de gasthuizen (ziekenhuizen) der stad begaven om aldaar liggende personen, die wonden of andere gebreken hadden, te „cureren“ (geneeskundig behandelen) hunne kunst niet zoo openbaarden „als wel mochte en daerdoor Schamele luyden meer verdorven dan geholpen synde te langer mosten leggen in de voorsz. Gasthuysen dan sy anders souden doen, en oock komt tot meerder laste van der stede Chirurgijn, die alsulcke verdurve waren alsdan moet aentasten ende helpen.“ Daarom werd alsnu verordend, dat geene chirurgijns voortaan eenig persoon in de stedelijke gasthuizen mochten behandelen, maar dit moesten overlaten aan den Stadschurigijn. Zeven jaar later werd de bepaling in het leven geroepen, dat van iedere heekundige behandeling door den betrokken chirurgijn onmiddellijk kennis moest worden gegeven aan den Schout. Bij ordonnantie van 4 Mei 1552 wordt het programma van de eischen omschreven, waaraan een chirurgijn bij het afteleggen examen zal moeten kunnen beantwoorden. — Ook de kwakzalverij door „landloopers ofte

Avonturiers" destijds zoo druk beoefend, werd bij die ordonnantie eenigermate beperkt. Deze lieden, "die gewoonlick sijn met salven, olyen, wateren, pulveren, wormkruid ofte andere speciën ofte composieten te komen binnen dezer Stede en hare vrijheid", mochten voortaan alleen op aangewezen punten van maandag tot dinsdagmiddag met hunne waren ter markt staan en niet dan nadat zij verklaard hadden van welke "materien of speciën" zij hunne artikelen hadden vervaardigd.

Ook op het gebied der verloskunde toonde de Overheid van dien tijd, dat zij het algemeen belang behartigde. Eene willekeur van 7 Maart 1688 zegt o. a.: "alzoo mijne Heere van den Gherechte in ervaringen komen, dat vele Personen haar onderwinden de swangere Vrouwen in barens-noot als Vroet-vrouwen te bedienen, sonder daer toe genoegsame kennis en bequaemheyt te hebben, sulcks dat uyt hare mishandelingen vele sware ongemacken en rampen komen te gebeuren." Een diploma van bekwaamheid als vroedvrouw werd bij deze willekeur als eisch gesteld, en in eene ordonnantie van 1 Maart 1675 werd nadrukkelijk bepaald, dat niemand dat diploma zou kunnen erlangen, dan nadat zij gedurende 3 à 4 leerjaren onder eene ervaren vroedvrouw zich praktisch had bekwaamd.

Wij zouden voorts op tal van ordonnantiën, bevelen, enz. kunnen wijzen, die eenparig getuigenis afleggen voor de waarheid, dat Amsterdam er steeds op uit was in velerlei opzicht voor de belangen der openbare gezondheid ernstiglijk te waken; het bovenstaande echter achten wij daarvoor reeds een bewijs, dat luide spreekt, vooral als men het Amsterdam van weleer vergelijkt met dat van den huidigen dag.

Utrecht, Febr. 1897.

G. RENKEMA, Ezn.